

کورس ٹائٹل: تحقیق، تحقیق و اطر یقہ کار تے مقالہ نگاری

عنوان: نگران I

ایم ایس سیشن: 2019-2021

کورس کوڈ: PUNJ-601

کریڈٹ آرز: 03

سمیسٹر: II

پروفیسر ڈاکٹر مجاہدہ بٹ

(نگران)

نگران دی تعریف: (Definition)

تحقیق دا عمل ڈھیر وسعتاں دا ضامن اے جہدے وچ حق سچ دی کھوج لاؤن لئی ہر کوشش تے جہت توں کم لیا جاندا اے۔ کیوں جے ایہہ اوہ سمندر اے جہد اکنارہ کدی نہیں لہھیا جاسکدا۔ عبدالحمید خان عباسی لکھدے نیں:

”تحقیق کی ایک خصوصیت یہ بھی ہے کہ یہ ایک بے کنار سمندر کی مانند ہے۔“

ایس سمندر وچ ڈبکی لاؤن تے کامیابی نال بیڑی بنھے لاؤن لئی سوچ، فکر تے عمل دی رلوں کتھادی لوڑ ہوندی اے ایہہ لوڑ اوس ویلے پوری ہوندی اے جدوں تحقیق دا سارا عمل منظم ڈھنگ نال توڑ چاڑھیا جاوے۔ تحقیق دے عمل دی پہلی منگ اک تربیت یافتہ اُستاد تے نگران اے نگران اوہ ہستی اے جہدے پیراں دے نشاناں تے ٹردیاں ہوئیاں محقق یاں طالب علم اپنی منزل پالیندا اے۔ نگران لئی بعض تھاواں تے رہنما دالفظ وی ورتیا جاندا اے جہدے لغوی معنی سدھے راہ دی دس پاؤن والے دے نیں۔ تحقیقی عمل وچ رہنما توں مراد اوہ استاد اے جہدی آگوائی تے نگرانی وچ محقق اپنے تحقیقی کم نوں توڑ چاڑھن دا سر بندھ کردا اے۔ رہنما محقق یعنی طالب علم دے تحقیقی راہ نوں اپنی سوجھ بوجھ موجب نوں یکلا تے سچا پن دے کے طالب علم دے علمی تے عملی بوہے کھولن دا آہر کردا اے۔

رہنمایاں نگران دی اصطلاح صرف علمی دنیا وچ ای نہیں سگوں ازلاں توں رہنما داکم گرا ہے پیاں نوں راہ راست تے لیاؤنا اے۔ جسطراں نبی کریم

حضرت محمد ﷺ نے بھٹکے ہوئے انسانوں کو سدھے رستے تے لیاؤنداتے اسلام دابول بالا کیتا، ایسے طرحاں قائد اعظم نے مسلمان قوم نوں اک جھنڈے تے کٹھیاں کر کے آزاد ملک حاصل کرن لئی اوہناں دی رہنمائی کیتی برصغیر وچ کفر تے شرک دے ماحول نوں چھڈ کے اسلام دارستہ وکھاؤن دی رہنمائی کیتی گئی ایس سوہنے کم نوں بزرگان دین تے مسلمان صوفی شاعراں نے توڑ چاڑھیا۔ ہر مذہب دا پیروکار جیہڑا قوم نوں راہ وکھاؤندا اے رہنما اکھواندا اے کیوں جے رہنمائی کسے بارے بہتر رائے تے صلاح دین داناں اے۔ رانا سلطان محمود موجب:

”نگران اسی طرح اپنے ماتحت یعنی محقق کے کاموں کے لیے ذمہ دار ہوتا ہے جیسے عموماً دفاتر، کارخانوں یا سماجی اداروں میں

بڑا عہدیدار اپنے دائرہ اختیار میں کام کرنے والوں کی سرگرمیوں اور کارکردگی کا ذمہ دار ہوتا ہے۔“

ادبی لحاظ نال رہنما جیہا ماہر، نقاد، محقق تے استاد ہوندا اے جیہڑا کھوج کاری دے فن توں چنگی طرحاں جانو ہوندا اے تے محقق دی ہر ممکن مدد کردا اے۔

ڈکشنری موجب:

“A tutor supervising the work, esp. research work of a student”.

محقق کیوں جے تحقیق دے میدان وچ نواں نواں پیر رکھدا اے ایس لئی اوہ ایس کم دیاں پیچیدگیاں توں چنگی طرحاں جانو نہیں ہوندا۔ ایس لئی اوہنوں

اچیے رہنمادی لوڑ ہوندی اے جیہڑا اوہنوں ایس راہ دیاں اوکڑاں توں جانو کرواد پوے تے اوہناں دے حل لئی موثر تدبیراں دی دس وی پاوے:

“In academia, a supervisor is a senior scientist or scholar who, along with

there own responsibilities, aids and guides a post graduate student, in their research project, offering both moral support and scientific insight and guidance. The scientific insight and guidance. The term is used in several countries for the doctoral advisor of a graduate student”.

کھوجکاروں تعلیمی تے علمی کھوج بہتر طور تے انجام دین لئی اچھے تربیت یافتہ استاد دی لوڑ ہوندی اے جیہڑا دیانتداری تے لگن نال اوہدے کم دی بہتری لئی سرتوڑ کوشش تے جدوجہد توں کم لوے۔ نگران دا انتخاب سوچ سمجھ تے عقل فہم دے ورتا وے دی منگ کردا اے۔ رانا سلطان محمود لکھدے نیں:

”محقق کو تحقیق کے دوران نگرانی کرنے والے ایک ایسے مشفق اور قابل راہبر کی ضرورت ہوتی ہے جو اس کی تحقیقی سرگرمیوں کی پوری دیانتداری اور ذمہ داری سے دیکھ بھال کر سکے۔ لہذا محقق کے لیے اشد ضروری ہے کہ نگران کے انتخاب میں احتیاط سے کام لے۔“

نگران دا انتخاب کیوں جے تحقیقی عمل دا پہلا مرحلہ اے ایہدی اہمیت ایس پاروں وی مسلم اے کہ تحقیقی کم دی کامیابی دا دار و مدار رہنما اُتے ای ہوندا اے ظاہر اے اوہ استاد جیہڑا کھوج کاری دے اصولاں توں نابلد ہووے تے نہ ای ایہناں اصولاں وچ کوئی دلچسپی رکھدا ہووے محقق دی رہنمائی ڈھیر سترے ڈھنگ وچ نہیں کر سکدا جے اچھا رہنما زبردستی محقق دے متھے مڑھ دتا جاوے تے ایہہ محقق دی قسمت ہی متصور کیتی جائے گی یونیورسٹیاں وچ اج ایہہ مسئلہ

ڈھیراہمیت اختیار کر گیا اے کہ تربیت یافتہ تے قابل استادوں نگران تے رہنما بنایا جاوے نہ کہ کھوج کاری دے اصولاں توں نا آشنا استادوں نوں کھوج کار دی رہنمائی لئی مقرر کردتا جائے۔ رفیع الدین ایس مسئلے دی دس پاؤندیاں لکھدے نیں:

”جن اساتذہ نے زندگی بھر کوئی کتاب نہیں لکھی وہ تحقیق کر رہے ہیں جو عمر بھی کوشش کے بعد بھی پی ایچ ڈی نہ کر سکے وہ دوسروں کی رہنمائی بلکہ گمراہ کرنے کا فریضہ ادا کر رہے ہیں۔“

سندی علم و بیج محقق داکم کھوج کاری کرنا تے رہنما داکم اوہدی راہ متعین کرنا اے ایہہ عقدہ اج تک نہیں کھل سکیا کہ سندی تحقیق و بیج رہنما دا انتخاب پہلے کیتا جائے یا عنوان دا۔ اک حلقے دا خیال اے کہ رہنما پہلے ہونا چاہیدا اے تاں جے اوہ عنوان دے انتخاب و بیج رہنمائی کرے۔ جد کہ دو جے حلقے دا آکھنا وے کہ عنوان دی صحت دے مطابق رہنما چن لینا چاہیدا اے کیوں جے بعض اوقات کجھ عنوان اجیہے ہوندے نیں جنہاں بارے رہنما نوں بوہتی اُگ سگھ نہیں ہوندی پر عمیق مطالعہ تے کھوج توں بعد اک گجھا پکھ سامنے آیا کہ کھوج بالخصوص ایم فل تے پی ایچ ڈی دی سطح تے اک اجیہے رہنمادی متنقاضی ہوندی اے جیہڑا علم دی اوس معراج تے ہووے جس نوں ہر فن مولا آکھیا جاسکے۔ اجیہا نگران طالب علم دی تحقیقی مشقت نوں قدرے آسان بنا دیندا اے۔ غلام مصطفیٰ لکھدے نیں کہ:

”جس کو اپنی علمی زندگی کے آغاز میں ایسا راہ نما اور ایسا ماحول مل جاتا ہے کہ وہ سچی لگن میں سازگار ہو، اس کے لیے تحقیق کی دشواریاں نسبتاً آسان ہو جاتی ہیں۔“

اک قابل تے تجربہ کار نگران کھوج کار دیاں اوکڑاں نوں سوکڑاں وچ بدلن داگر جاندا اے اور اوہدے ہر مسئلے دا حل سوتے طریقے نال پیش کر کے اوہدی اوکڑاں نوں سوکڑاں وچ بدل دیندا اے۔ اج دے دور وچ اجیہے رہنما مفقود تے ناپید ہو چکے نیں جیہڑے محققاں دی خاطر خواہ رہنمائی کر سکن۔ ویلے تے حالات موافق نہ ہون پاروں نگران محقق دی بھرپور رہنمائی نہیں کر دے اجیہے نگران حضرات نوں تنقید دا نشانہ بناؤندیاں ہوئیاں رشید حسن خان لکھدے نیں:

”ہمارے اکثر سینئر اساتذہ کمیٹیوں کے ممبر بننے اور ترقی کے سچے کرنے میں اس قدر مصروف رہتے ہیں کہ لکھنے پڑھنے کے ”فالتو“ کاموں کے لیے اُن کے پاس وقت ہی نہیں ہوتا۔“

اجیہے حالات دے باوجود جیکر کسے محقق نوں قابل تے تجربہ کار اُستاد میسر آ جاوے تاں اوہنوں اپنی خوشی بخنتی شمار کرنی چاہیدی اے۔